

І. В. ШМАТКО
(Київ, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ БДЖІЛЬНИЦЬКИХ ТЕРМІНІВ ЗА ТЕМАТИЧНИМИ І ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИМИ ГРУПАМИ

Проаналізовано поняття “тематична група лексики” та “лексико-семантична група”, теоретично обґрунтовано системну організацію української бджільницької термінології за тематичними та лексико-семантичними групами; визначено їхні особливості.

Ключові слова: українська бджільницька термінологія, ієрархія, систематизація, тематична група, лексико-семантична група.

Українська бджільницька термінологія (далі – УБТ) належить до одного з найдавніших лексичних шарів української мови. Одним із завдань дослідження лексичного складу будь-якої термінології є розподіл мовних одиниць на пов’язані між собою за спільною темою – тематичні групи, та спільною семою або семемою – лексико-семантичні групи. Розроблення лексико-семантичної й тематичної організації УБТ поки що не отримало належного висвітлення на сторінках наукових праць.

Системний опис словникового складу досліджуваної галузі за послідовним перерозподілом його одиниць за групами на основі спільної теми або значення є основним засобом виявлення ступеня ієрархії УБТ і ґрунтується на підпорядкуванні одиниць нижчого рівня одиницям ієрархічно вищого рівня організації.

Терміни будь-якої галузі знання перебувають у певних ієрархічно зумовлених системних зв’язках та відношеннях, про що свого часу зазначали Д. С. Лотте [14, с. 14], В. П. Даниленко [9], Б. М. Головін, Р. Ю. Кобрін [4; 5; 6], О. В. Суперанська [25], Л. О. Симоненко [22], Т. В. Михайлова [16] та ін. У сучасному мовознавстві систематизацію термінологічної лексики певної галузі знань розглядають у трьох напрямках: 1) за польовим принципом організації лексики [15; 11; 21]; 2) за семною структурою полісемічної (моносемічної) лексеми [10]; 3) за тематичною та лексико-семантичною організацією лексики [15]. Польову модель ієрархії аналізованих термінів та семну структуру полісемантів у мові бджільництва вже розглянуто й обґрунтовано в попередніх наших дослідженнях [33; 34].

Метою статті є віднаходження особливостей системної організації УБТ за тематичними групами (далі – ТГ) і лексико-семантичними групами (далі – ЛСГ), що передбачає визначення основних критеріїв їхнього поділу.

У сучасному мовознавстві досі немає єдиного визначення таких груп та критеріїв їхнього поділу. Погляд на лексичну систему як семантичне поле,

сформований у працях Й. Тріра в середині ХХ ст., згодом критично оцінив теорію Ф. П. Філін і запропонував на протиположності теорії семантичного поля концепцію системної організації лексики за лексико-семантичними групами. Спроби визначити поняття “лексико-семантична група” віднаходимо в працях О. Н. Трубачова, А. Д. Григор’євої (1953) [26], П. Я. Черних (1956) [31], А. А. Уфімцевої (1961, 1962) [27; 28], М. П. Кочергана (1976) [12], П. Ю. Гриценка (1984) [8], А. А. Бурячка (1985) [3] та ін.

Поняття “лексико-семантична група” і “тематична група” одні дослідники ототожнюють, інші розрізняють. Зокрема, Д. Н. Шмельов [Шмельов, 1973], Ф. П. Сороколетов [24], М. П. Кочерган [12], П. Ю. Гриценко [8], А. А. Бурячок [3], О. Н. Мораховська [17] та ін. розмежовують ТГ лексики за ознакою співвіднесеності лексем із позамовною дійсністю, а ЛСГ — на основі іманентних зв’язків між словами. Як зазначає А. П. Критенко, “предмет відповідає слову не прямо, а через систему значень, з одного боку, і через систему близьких, тематичних об’єднань, — з другого” [13, с. 199]. Ф. П. Філін, розрізняючи поняття “тематична” та “лексико-семантична” групи, чітких меж не проводить. На думку лінгвіста, в тематичних групах ознаки об’єднують слова в класифікацію; до них можуть входити їхні основні частини та лексико-семантичні групи [30, с. 225; 29]. Ф. П. Філін виділяє спільне та відмінне в цих групах: “спільним для них є значення слів, що входять до їхнього складу і відображають пізнання об’єктивної дійсності, а відмінним те, що ЛСГ слів є продуктом законів і закономірностей розвитку лексичної семантики мови, тоді як склад ТГ слів залежить тільки від рівня знань того чи іншого народу, від уміння класифікувати явища дійсності, які отримали свої словесні позначення” [Там само, с. 225]. Поділяємо думку П. Ю. Гриценка, який вважає, що дослідженням лексики притаманне розмежування цих мікросистем як основних типів її системної організації [7, с. 8].

Щодо визначення обсягу та наповнення тієї чи іншої групи лексики погляди науковців також розділяються. Ф. П. Філін вважає, що “в межах однієї тематичної групи є дрібніші, але тісно пов’язані між собою лексико-семантичні групи слів” [30, с. 225]. Проте Е. І. Діброва, Л. Л. Касаткіна, І. І. Шеболева визнають за основу поділу на групи ту ознаку, що “лексико-семантичні групи більші за обсягом і можуть містити в собі кілька тематичних груп”, при цьому дослідники визначають ЛСГ як найбільшу за обсягом своїх елементів організацію слів, об’єднану базовим семантичним компонентом (семантичний компонент узагальнює кілька різних гіперсем (родових сем), позначаючи клас предметів, ознак, процесів, відносин)” [23, с. 233].

У нашому дослідженні розрізняємо:

- тематичні групи як групи термінів різних частини мови в межах семантичного (термінологічного) поля “БДЖІЛЬНИЦТВО”, об’єднані за однією темою, виразником якої є денотативна ознака, тобто за позначенням реалій позамовної дійсності. Обсяг тематичних груп в УБТ розподіляється відповідно від 1000 і більше терміноодиниць;

- лексико-семантичні групи як групи термінів у межах тематичних груп, об’єднані за їхнім лексичним значенням або спільним компонен-

том значення. В УБТ лексико-семантичні групи за обсягом варіюють від 3 терміноодиниць і більше.

Основним критерієм поділу термінологічного поля на ТГ лексики є її предметне або поняттєве співвіднесення з тією чи іншою реалією, про що свого часу зазначали Р. А. Будагов [2, с. 23], Д. Н. Шмельов [Шмелев 1973, с. 13], А. А. Бурячок [3, с. 41], З. Д. Попова [21] та ін. [20, с. 31]. ТГ як мікро-системи / термінологічні мікрополя в УБТ, які утворюють загальне термінологічне макрополе “БДЖІЛЬНИЦТВО”, вирізняємо за 4-ма основними темами:

I. ТГ “БДЖОЛА” (як об’єкт бджільництва) – нараховує близько 4008 терміноодиниць;

II. ТГ “ОСОБА” (як суб’єкт бджільництва), яка здійснює певну діяльність у галузі бджільництва (близько 741 терміна);

III. ТГ “ДІЯЛЬНІСТЬ В ГАЛУЗІ БДЖІЛЬНИЦТВА” (близько 2332 терміноодиниці);

IV. ТГ “ПРОДУКТИ ДІЯЛЬНОСТІ В БДЖІЛЬНИЦТВІ” (близько 2960).

Запропоноване тематичне групування в межах термінологічного поля “БДЖІЛЬНИЦТВО” є умовним. Ураховуючи те, що бджільництво – це: по-перше, підгалузь сільського господарства, зокрема тваринництва; по-друге, наука біологічного циклу, чітко розмежувати тематичні групи цієї галузі знання й людської діяльності важко, оскільки вони між собою тісно взаємопов’язані й взаємообумовлені, що, власне, й засвідчує зміст та обсяг деяких понять.

Ту чи іншу ТГ формують різні одиниці. Наприклад ТГ “БДЖОЛА”:

а) за частиномовною належністю – іменники (напр., *бджола-каліка*, *рамкоочисник* та ін.), прикметники (напр., *бджолозапилювальний*, *медовий* (*зобик*) та ін.), прислівники (напр., *рійно*), дієприкметники (напр., *зматчеваний*), які перебувають в зоні перетину кількох ЛСГ різних термінологічних мікрополів;

б) за структурою – однослівні терміни, зокрема прості (напр., *трутень*, *рій*), складені (напр.: композити – *бджоломатка*, *матка-рекордистка*, *бджола-водонос*) та складні, зокрема терміни-словосполучення (напр., *фізіологія бджоли робочої*, *парувальний інстинкт матки*, *вага бджіл* та ін.).

Виділені ТГ в УБТ є різними й за структурною організацією, тобто наявністю у своєму складі менших угруповань, зокрема тематичних підгруп (далі – ТПГ), ЛСГ, лексико-семантичних підгруп (далі – ЛСПГ) та лексико-семантичних мікропідгруп (далі – ЛСМПГ). На думку Ф. С. Бацевича та Т. А. Космеди, системна організація одиниць ЛСГ і ЛСПГ “проходить на рівні загальної семантики і морфологічної будови слів. Це насамперед означає, що найважливішою семантико-парадигматичною особливістю лексичних одиниць однієї ЛСГ є наявність в їхній структурі загальної категорійно-лексичної семи” [1, с. 71].

Аналізуючи особливості ТГ і ЛСГ, Ф. П. Філін визначає основні ознаки ЛСГ слів: наявність родо-видових відношень, синонімічних і антонімічних зв’язків між словами, опорного й похідного слів тощо [30, с. 223–228]. Як

наголошує М. В. Нікітін, вертикальні зв'язки ґрунтуються на ієрархічних семантичних відношеннях між одиницями поля (конкретні значення залучаються до значень більш загальних, що відтворено такими феноменами мови, як гіпонімія та партонімія), горизонтальні – мають місце між одиницями мікрополів / угруповань, які є суміжними в ієрархічній структурі [18].

Т. І. Панько, І. М. Кочан та Г. П. Мацюк називають гіперо-гіпонімію “універсальним засобом тематичної ієрархічної організації конкретної терміносистеми” [19, с. 194]. Гіперо-гіпонімічні відношення формують розподіл ТГ за меншими угрупованнями, напр.: “заразні інвазійні хвороби бджіл” – *браульоз, нозематоз, кандидоз, гнилець, вошивість бджіл*. Гіпоніми в таких підгрупах перебувають у когіпонімічних, або співгіпонімічних, зв'язках між собою й об'єднані одним гіперонімом. Такі зв'язки пронизують усю термінологію бджільництва, організовуючи її в складну ієрархію.

Отже, ієрархічно УБТ за тематичними й лексико-семантичними групами та підгрупами можна побудувати так:

І. ТГ “БДЖОЛА” (як об'єкт бджільництва) містить 2 ТПГ:

1. ТПГ “Бджола як об'єкт науково-теоретичного бджільництва”, яку формують 4 ЛСГ:

1) “будова бджоли [робочої]”¹ (3 ЛСПГ):

а) “анатомічна будова бджоли” (3 ЛСМПГ):

- “будова голови бджоли”, напр.: *тенаторіум, передня / задня стінки голови, великі очі, прості очі, вусики, ротова порожнина, хоботок, верхня щелепа* та ін.;
- “будова грудей бджоли”, напр.: *членники, кільця, спинні і черевні напівкільця, спинна грудка, крила, ніжки* та ін.;
- “будова черевця бджоли”, напр.: *тергіт, хітинова плівка, воскові залози, жало, жалоносний апарат* та ін.;

б) “морфологічна будова бджоли” (4 ЛСМПГ):

- “будова крил бджоли”, напр.: *передні великі і задні малі, перетинки крила, крючки крила* та ін.;
- “будова ніжок бджоли”, напр.: *ляжка, вертлюг, бедра, лапка, хітинова плівка, кігтики, подушечки присмоктувальні* та ін.;
- “будова вусиків / антен бджоли”, напр.: *м'язи, ліктеподібне зчленування і джгутик, стебло антени, короткі кільця* та ін.;
- “будова жала бджоли”, напр.: *отрутопровідний канал, стержень жала, луковиця, жолобки, отрутна залоза* та ін.;

в) “фізіологічна будова бджоли” (5 ЛСМПГ):

- “дихальна система / дихання бджоли”, напр.: *трахеї (трахейна респіраторна система), дихальця / дихальні пори, клапан, повітряні мішки, трахеоли / трахейні трубочки* та ін.;
- “травна система / травлення бджоли”, напр.: *хоботок, глотка, медовий зобик, клапан, середня кишка, шлункові залози (верхньощелепна, глоткова, задньоголовна, грудна)* та ін.;

¹ ЛСГ “будова бджоли [робочої]” належить до ЛСГ суміжних галузей знань, зокрема, до ЛСГ “Анатомія тварин / комах”, ЛСГ “Морфологія тварин / комах” та ЛСГ “Фізіологія тварин / комах”, але тісно взаємодіє із бджільництвом.

- “кровоносна система / кровообіг бджоли”, напр.: *серце, спинна і черевна діафрагми, гемолімфа, сердечні камери, аорта, кровоносні каналці, клапан* та ін.;
 - “розмноження бджоли”, напр.: *ембріон / зародок, яйце, личинка (харчовий канал з мальпігієвими судинами і шовкопрядильними залозами лівого боку, зріла личинка), передлялечка, лялечка (молода і зріла)* та ін.;
 - “восковидільна система / восковиділення бджоли”, напр.: *воскові залози, воскові пластинки, воскові дзеркальця* та ін.;
- 2) “порода / раса бджіл”, напр.: *бджола далекосхідна, б. жовта кавказька, б. карпатська, б. кубанська, б. сіра гірська* та ін.;
- 3) “родина бджіл”, напр.: *мегахіліди, андреніди, апіди, коллетиди, галактиди, мелітиди, стенотритиди*;
- 4) “хвороба бджіл”² (2 ЛСПГ):
- а) “заразна хвороба” (2 ЛСМПП):
 - “інфекційна хвороба”, напр.: *аскосфероз, септицемія, гнилець, паразитицець, мішечкуватий розплід, вірусний параліч* та ін.;
 - “інвазійна хвороба”, напр.: *амебна хвороба, варроуз / вароатоз, нозематоз, акарапідоз / акароз, аспергільоз, браульоз / вошивість бджіл, мелеоз* та ін.;
 - б) “незаразна хвороба”, напр.: *токсикози (хімічний, падевий, пилковий, нектарний), дистрофія* та ін.;
2. ТПГ “Бджола як об’єкт практичного виробничо-господарського бджільництва” формують 8 ЛСГ:
- 1) “бджола за ієрархією в сім’ї”, напр.: *бджола робоча, матка, трутень*;
- 2) “робоча бджола” (4 ЛСПГ):
- а) “бджола за місцем проживання”, напр.: *бджола-італійка, бджола кубанська, бджола українська, бджола грузинська* та ін.;
 - б) “за фізіологічними особливостями”, напр.: *бджола-альбінос, бджола беззуса, бджола одноока / бджола-циклоп* та ін.;
 - в) “бджола за віковими особливостями”, напр.: *бджола молода, бджола стара, бджола доросла* та ін.;
 - г) “бджола за видом виконуваної роботи” (4 ЛСМПП):
 - “бджола на пасіці”, напр.: *бджола-тесляр, бджола-танцівниця, бджола сторожова* та ін.;
 - “бджола на взятку”, напр.: *бджола робоча, бджола польова, бджола-розвідниця взятку, бджола-листоріз* та ін.;
 - “бджола у вулику”, напр.: *бджола-конопатниця, бджола-водонос, бджола-вентиляторниця, бджола-будівниця стільників* та ін.;
 - “бджола у маточнику”, напр.: *бджола-годувальниця, бджола-чистильниця, бджола-чесальниця* та ін.;
- 3) “бджолина матка” (3 ЛСПГ):
- а) “бджолина матка за віком”, напр.: *матка молода, матка стара, матка дворічна, матка однорічна* та ін.;

² ЛСГ “хвороба бджіл” належить до ЛСГ суміжних галузей знань, зокрема, до ЛСГ “Ветеринарія тварин / комах” → ЛСПГ “Хвороби тварин / комах”, але тісно взаємодіє із бджільництвом.

- б) “бджолина матка за призначенням”, напр.: *матка, вирощена для запліднення / матка штучна; матка підсаджена, матка плідна* та ін.;
 - в) “бджолина матка за фізіологічними властивостями”, напр.: *матка отрутіла, матка чистопорідна, матка свищева, матка трутнева / матка-трутівка* та ін.;
- 4) “угруповання бджіл” (3 ЛСПГ):
- а) “загальні угруповання”, напр.: *рій / бджолосім’я, безматок* та ін.;
 - б) “рій за порядком виходу з вулика”, напр.: *рій перший / первак, рій-вторак / вторак, рій-третяк / третяк* та ін.;
 - в) “рій за зовнішньою ознакою”, напр.: *рій голий, рій збіглий, рій прищеплений* та ін.;
- 5) “шкідники бджіл” (3 ЛСПГ):
- а) “простіші”, напр.: *грегарина, нозема, нефридїофага, черви або гельмінти / черва біла* та ін.;
 - б) “комахи”, напр.: *муха-сенотайнія, муха-горбунка, велика голівка, браула, майки* та ін.;
 - в) “кліщі”, напр.: *хейлетус, хелетоморфа* та ін.;
- б) “діяльність бджіл загалом”, напр.: *запас, відбір, обліт, перегін, бджоловжалення, ослаблення бджолоїної сім’ї, закладання комірок* та ін.;
- 7) “запилювання бджолами рослин”, напр.: *запилення, обпилювання, бджолозапилення, бджолоопилення* та ін.;
- 8) “кількість бджіл”, напр.: *рійно, скаля, узяток* та ін.;
- II. ТГ “ОСОБА” (як суб’єкт бджільництва) містить 2 ТПГ:
1. ТПГ “Фізична особа (людина), задіяна в бджільництві” (4 ЛСГ):
- 1) “особа, яка вивчає бджіл”, напр.: *аполог / бджоляр, бджолознавець, бджоляр-винахідник, бджоляр-дослідник* (КП, с. 26), *бджоляр-тепличник* (ШП, с. 3) та ін.;
 - 2) “особа, яка займається бджільництвом” (2 ЛСПГ):
 - а) “бджоляр / бджільник” (2 ЛСМПГ):
 - “бджоляр / бджільник за рівнем професійної підготовки”, напр.: *бджоляр-любитель* (ПП, с. 1), *бджоляр-новатор, бджоляр-винахідник* (ШП*, с. 44), *бджоляр-технік* (РП, с. 7) та ін.;
 - “бджоляр / бджільник за професійною / виробничою орієнтацією”, напр.: *бджоляр, що займається кочовим пасічництвом; бджоляр, що займається товарним бджільництвом* та ін.;
 - б) “пасічник, який розводить та утримує бджіл” (2 ЛСМПГ):
 - “пасічник за професійною / виробничою орієнтацією”, напр.: *пасічник кочовий, пасічник лісовий; пасічник, що спеціалізується на медово-восковому виробництві* та ін.;
 - “пасічник за рівнем професійної підготовки”, напр.: *пасічник-любитель, пасічник професійний, пасічник-селянин, пасічник найманий* та ін.;

- 3) “особа, яка переробляє бджільницькі продукти”, напр.: *медовар, вощик, воскобой, восколиятель, воскобійник, воскарка* та ін.;
 - 4) “особа, яка займається виробництвом та реалізацією бджолопродуктів”, напр.: *бортник, колодник, восковничий, медовщик; бджоляр-промисловець; пасічник, що займається промисловим бджільництвом* та ін.;
2. ТПГ “Юридична особа (організація / установа / місце)” (4 ЛСГ):
- 1) “організація / місце приватної форми власності” (2 ЛСПГ):
 - а) “організація з виробництва, заготівлі, перероблення та реалізації продуктів бджільництва”, напр.: *міжгосподарське бджолооб’єднання, громадська організація в бджільництві, міжгосподарське бджолопідприємство* та ін.;
 - б) “місце для розведення / утримання бджіл”, напр.: *пасіка, племінна пасіка, товарна пасіка, привійник, приватний бджолорозплідник, бджологосподарство (спеціалізоване, дослідне), племінний бджолорозплідник* та ін.;
 - 2) “установа / організація / підприємство державної форми власності” (4 ЛСПГ):
 - а) “організація з розведення бджіл”, напр.: *промисловий розплідник бджіл, бджолорадгосп, бджолокооперація, бджільницька ферма, бджолозавод* та ін.;
 - б) “організація, зайнята дослідженням продуктів бджільництва та препаратів із них”, напр.: *лабораторія сертифікації продуктів бджільництва, дослідницька лабораторія меду* та ін.;
 - в) “освітня установа”, напр.: *інститут з бджільництва, коледж бджільництва* та ін.;
 - г) “підприємство”, напр.: *підприємство з виготовлення обладнання та пасічного інвентаря* та ін.;
 - 3) “заходи”, напр.: *конференція з бджільництва, рада бджолярського кругу, круглий стіл із бджільництва, майстер-клас із бджільництва, міжнародна виставка-ярмарка пасічницького обладнання, міжнародна виставка пакетів маток, виставка воцини та продукції бджільництва* та ін.;
 - 4) “асоціація, спілка”, напр.: *спілка професійних пасічників (Vita aris), асоціація з бджільництва (Arimondia), товариство бджолярів (Sada)* та ін.;
- III. ТГ “ДІЯЛЬНІСТЬ У ГАЛУЗІ БДЖІЛЬНИЦТВА” містить 2 ТПГ:
1. ТПГ “Науково-теоретична діяльність”, яку формують 3 ЛСГ:
 - 1) “вид науково-теоретичної діяльності / наукові та навчальні дисципліни”, напр.: *бджолознавство, бджолоботаніка, апологія / апіологія, нозологія, епізоотія, апітерапія, апітоксинотерапія, апіфітотерапія, анатомія бджоли, фізіологія бджоли* та ін.;
 - 2) “засоби науково-теоретичної діяльності”, напр.: *пакет для пересилання матки, лабораторія для виведення маток* та ін.;
 - 3) “дії / процеси науково-теоретичної діяльності”, напр.: *бджоло-*

вивчення, дослід із бджільництва, дослідження штучної матки, дослідження робочої бджоли та ін.;

2. ТПП “Практична виробничо-господарська діяльність” формують 3 ЛСГ:

1) “вид практичної виробничо-господарської діяльності” (3 ЛСПГ):

- а) “хаотичне розведення бджіл”, напр.: *збиральництво дикого меду, дике бджільництво, дуплянкове бджільництво* та ін.;
- б) “нераціональне розведення бджіл”, напр.: *бортне бджільництво / бортництво, колодне бджільництво / колодництво, колодно-пасічне бджільництво* та ін.;
- в) “раціональне розведення бджіл” (2 ЛСМПП):
 - “раціональне бджільництво та його різновиди”, напр.: *промислове бджільництво, бджільництво запилювально-медового напрямку, бджільництво запилювального напрямку* та ін.;
 - “пасічництво та його різновиди” напр.: *кочове пасічництво, пасічництво аматорське, пасічництво виробничо-товарного напрямку, пасічництво домашнє* та ін.;

2) “засоби практичної виробничо-господарської діяльності” (8 ЛСПГ):

- а) “прилади загального призначення”, напр.: *рамкоочисник, полілка для бджіл, запасний вулик, пасічний візок, ваги для контрольного вулика, скріпи вуликові для перевезення бджіл* та ін.;
- б) “вулик як основний засіб практичної виробничо-господарської діяльності” (7 ЛСМПП):
 - “різновиди [пра]вулика”, напр.: *дуло, борт, дуплянка, колода, глиняний вулик, кузов, сапетка, лозовий вулик* та ін.;
 - “будова вулика”, напр.: *льоток (нижній та верхній), піддашник, надкришник, дно вулика, дах вулика, рамка* та ін.;
 - “вулик за кількістю поверхів, корпусів, ярусів”, напр.: *вулик багатокорпусний / британський, вулик багатопверховий, вулик багатоярусний, вулик (дво-) трикорпусний, вулик дво-ярусний, вулик шестикорпусний* та ін.;
 - “вулик за ім’ям його винахідника”, напр.: *вулик Прокоповича / вулик рамковий, вулик Лангстрота* (розроблений американським бджолярем Л. Лангстротом), *вулик Рута* (американський бджоляр А. Рут), *вулик Ханда* (конструктор Ж. Ханд) та ін.;
 - “вулик за призначенням”, напр.: *вулик для відводка, вулик приманковий, вулик для ловіння роїв, вулик для запліднення матки* та ін.;
 - “вулик за матеріалом, з якого його зроблено”, напр.: *вулик скляний, вулик дощечний, вулик солом’яний, вулик лозовий* та ін.;
 - “назви вуликів за їхньою формою”, напр.: *вулик дзвоноподібний / вулик “колокольний”, вулик книжковий, вулик колодний, вулик-хмарочос* та ін.;
- в) “інвентар для пасіки”, напр.: *димар, стамеска, годівниця, роївня, трутнеловка, скребок-лопатка, пилковловлювач, клітка маткова, розділяльна решітка, льотків загороджувач* та ін.;

- г) “пристрій для виведення маток”, напр.: *шпатель, рамка-розплідник, прищеплювальна рамка, ізолятор для підсадження маток* та ін.;
- г) “прилад для навощування рамок”, напр.: *дошка-лекало, коток комбінований, дріт луджений, катушкотримач, штучна вощина, діркопробивач або шило тонке і пристосування для навощування рамок* та ін.;
- д) “обладнання для відкачування меду”, напр.: *медогонка, фільтр, ніж пасічний, ніж паровий / віброніж, стіл для розпечатування стільників* та ін.;
- е) “обладнання для перероблення воску”, напр.: *восковідстійник, сонячна воскотопка, парова воскотопка або воскопрес* та ін.;
- є) “обладнання / тара для зберігання продуктів бджільництва”, напр.: *кадь, луцно, колода, корчага, носатка, кадуб, бочка, гарнець, відро, ручка, бочка для меду, фляга для меду, бідон* та ін.;
- 3) “власне практична виробничо-господарська діяльність” (2 ЛСПГ):
 - а) “розведення / утримання бджіл”, напр.: *бджолянкувати, ситити, знімати рій, заражати бджіл, вирізати маточники, освітлювати мед, вивезення бджіл* та ін.;
 - б) “виробництво та перероблення продуктів бджільництва”, напр.: *воскоперероблення, відбілювання воску, збирати за брус, виготовлення штучної вощини, виготовлення вощини, вирізати стільники, віджимати мед* та ін.;

IV. ТГ “ПРОДУКТИ ДІЯЛЬНОСТІ В БДЖІЛЬНИЦТВІ” містить 2 ТПГ:

1. ТПГ “Основні продукти” формують 2 ЛСГ:

- 1) “мед” (4 ЛСПГ):
 - а) “різновиди меду” (7 ЛСМПГ):
 - “мед за зовнішньою ознакою”, напр.: *мед чистий, мед кам’яний / мед твердий, мед густий; мед, що забродив / мед пінієвий* та ін.;
 - “мед за внутрішньою ознакою”, напр.: *мед токсичний, мед радіоактивний, мед отруйний / мед н’яний* та ін.;
 - “мед за кольором”, напр.: *мед білий, мед бурштиновий / мед янтарний, мед яскраво-білий / екстрабілий* та ін.;
 - “мед за місцем гніздування бджіл”, напр.: *мед бортний, мед вуликовий, мед лісовий / дикий, мед колодний* та ін.;
 - “мед за ступенем зрілості”, напр.: *мед готовий, мед дозрілий, мед незапечатаний, мед критий / мед запечатаний, мед брушений, мед забрушений, мед печатаний, мед напівзрілий* та ін.;
 - “мед за походженням”, напр.: *мед соняшниковий, мед акацієвий, мед лавандовий, липець / мед липовий, малинник / мед малиновий, мед гречаний* та ін.;
 - “мед за призначенням”, напр.: *мед для зимової підгодівлі, мед кондитерський, мед кормовий, мед товарний, мед “технічний”* та ін.;

- б) “елементи меду” напр.: *мальтоза, мелецитоза, фруктоза, глюкоза* та ін.;
- в) “кількість / міра ваги, об’єм меду” (2 ЛСМПГ):
 - “міра ваги меду” напр.: *пуд медовий, пудовня, безмінь, капа, камінь, кілограм* та ін.;
 - “об’єм меду” напр.: *міра, провара, перевара, вар, кадь, лукно, колода, корчага, носатка* та ін.;
- 2) “віск” (4 ЛСПГ):
 - а) “різновиди воску” (5 ЛСМПГ):
 - “віск за способом перероблення”, напр.: *віск секційний, віск пресовий, віск вибілений, віск відцентровий, віск мервяний, віск очищений* та ін.;
 - “віск за кольором”, напр.: *віск світлий, віск сірий, віск темний, віск білий, віск екстрабільий, віск червоний, віск чорний* та ін.;
 - “віск за походженням”, напр.: *віск натуральний, віск штучний, віск карнаубський* та ін.;
 - “віск за якістю”, напр.: *віск-сирець / віск нечистий, віск-недоблок, віск високоякісний, віск фальсифікований* та ін.;
 - “віск за зовнішньою ознакою”, напр.: *віск рідкий, віск чистий, віск мервяний, віск м’ятий, віск м’який, віск нечистий* та ін.;
 - “віск за походженням”, напр.: *віск натуральний / віск бджолиний, віск штучний, віск рослинний, віск мінеральний, віск карнаубський, віск тополевий, віск андакавія, віск мириковий, віск молочний* та ін.;
 - “віск за країною-виробником”, напр.: *віск японський, віск бразильський, віск китайський* та ін.;
 - “віск за призначенням”, напр.: *віск промисловий, віск товарний, віск валовий, віск вітамінно-лікарський* та ін.;
 - б) “продукти / сировина з воску”, напр.: *вощина, мерви, витопки, забрус, пласти, прополіс, соти* та ін.;
 - в) “шкідники воску та вощини”, напр.: *велика і мала воскова міль, пергова, меблева міль, вуховертка* та ін.;
 - г) “кількість воску”, напр.: *пуд, поуд, пуд вощаний, пуд медовий, пудовня, безмінь, капа, камінь, кілограм* та ін.;
- 2. ТПГ “Інші продукти”, напр.: *маточне молочко, бджолина отрута, трутнево-розплідний гомогенат, квітковий пилок, перга, бджолина живиця, пилкові грудочки* та ін.

За результатами нашого дослідження з’ясовано, що в УБТ є 2 лексико-семантичні групи назв, які граматично межують і пронизують кілька тематичних груп. Зокрема ЛСГ “ознаки в бджільництві” (напр., *бджільницький, бджолячий*³, *безматочний, воскуватий, вощинний, воскований, вощений, медвяний, пасічний, пасічницький, припасічний, стільниковий, безстільниковий*) та ЛСГ “властивості в бджільництві” (напр., *рйливість, медистість, восковитість, падевість, бджолозапилювальність* та ін.).

³ *Бджолячий*, прикм. до *бджола*, напр.: *Бджоляче жало* (див. СУМ-11, I, с. 117; ВТССУМ, с. 645; УОС, с. 45).

Також з'ясовано, що деякі ТГ тісно взаємодіють з іншими ТГ суміжних галузей знань. Наприклад, ТГ “БДЖОЛА” тісно взаємодіє із ТГ “РОСЛИНИ”, зокрема її окремою ЛСГ “Рослини, з яких бджоли беруть нектар, пилок, падь”. Її, своєю чергою, формують 5 ЛСПГ, напр.:

- 1) “медоносні рослини (бджоли беруть нектар)”, напр.: *гречка, льон, еспарцет, вика, яблуня, абрикоса, агрус, огірок, кавун, липа, акація, м'ята перцева, брусниця, конюшина, волошка* та ін.;
- 2) “пилконосні рослини (бджоли беруть пилок)”, напр.: *береза, вільха, ліщина, волоський горіх, осика; люцерна, кукурудза, подорожник, конопля, мак, коров'як, шипшина, щавель* та ін.;
- 3) “нектаро-пилконосні рослини (бджоли беруть пилок і нектар одночасно)”, напр.: *алича, буркун, бавовник, вероніка, вика, глід звичайний, горобина звичайна, груша, евкالیпт, жасмин (садовий жасмин), синюха блакитна, терен* та ін.;
- 4) “рослини, з яких бджоли беруть падь або клей”, напр.: *дуб (літній, зимовий), тополя чорна (осокір), ялина звичайна* та ін.;
- 5) “медоносні рослини, мед із нектару яких отруйний”, напр.: *багульник болотний, вовче лико, рододендрон* та ін.

Аналізуючи особливості ТГ і ЛСГ, визначено, що деякі одиниці ЛСГ і ЛСМПГ перебувають у відношеннях синонімії та антонімії. Наприклад, у ЛСПГ “різновиди меду” відношення синонімії простежуємо за гіперсеомою ‘ступінь зрілості меду’: *мед зрілий / дозрілий / [поспілий] / [спілий] – мед готовий, мед печатаний, мед запечатаний, мед критий, мед брушений, мед забрушений*. Відповідно віднаходимо й антоніми, напр.: *мед незрілий – мед зрілий, мед брушений*.

Отже, УБТ як будь-яку терміносистему можна ієрархічно структурувати за ТГ (4), ТПГ (8), ЛСГ (30), ЛСПГ (49) та ЛСМПГ (52). Виділені ТГ можуть мати різну структуру: розгалужену (напр., найчисельнішою щодо кількості підпорядкованих менших груп є ТГ “БДЖОЛА”, яка містить 2 ТПГ, 12 ЛСГ, 14 ЛСПГ, 18 ЛСМПГ) та нерозгалужену (напр., ТГ “Інші продукти бджільництва”). В українській термінології бджільництва ТГ й ЛСГ різні за кількісним складом, частинимовною належністю (іменники, прикметники, дієслова, менше – дієприкметники і прислівники) та структурним типом одиниць (однослівні терміни (прості й композити) і терміни-словосполучення).

1. *Бацевич Ф. С.* Очерки по функциональной лексикологии / Ф. С. Бацевич, Т. А. Космеда. – Львов : Світ, 1997. – 392 с.
2. *Будагов Р. А.* Сравнительно-семасиологические исследования : (Романский язык) / Р. А. Будагов. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1963. – 302 с.
3. *Бурячок А. А.* Принципи моделювання семантичних полів лексики (на матеріалі східнослов'янських назв політичних відносин) / А. А. Бурячок // Мовознавство. – 1985. – № 4. – С. 41–47.
4. *Головин Б. Н.* Термин и слова / Б. Н. Головин // Термин и слово : межвуз. сб. – Горький : Изд-во ГГУ им. Н. И. Лобачевского, 1980. – С. 3–11.
5. *Головин Б. Н.* Типы терминосистем и основания их различия / Б. Н. Головин // Термин и слово : межвуз. сб. – Горький : ГГУ, 1981. – С. 3–10.
6. *Головин Б. Н.* Лингвистические основы учения о терминах : учеб. пос. [для филол. спец. вузов] / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин. – М. : Высшая школа, 1987. – 104 с.

7. Гриценко П. Ю. Моделирование систем диалектной лексики / П. Ю. Гриценко. — К. : Наукова думка, 1984. — 228 с.
8. Гриценко П. Ю. Термін у говорах і літературній мові / П. Ю. Гриценко // Науково-технічний прогрес і проблеми термінології : тези доповідей Респуб. конф. (Львів, травень 1980 р.). — К. : Наукова думка, 1980. — С. 75–76.
9. Даниленко В. П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. — М. : Наука, 1977. — 246 с.
10. Зализняк А. А. Многозначность в языке и способы ее представления / А. А. Зализняк. — Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2004. — 461 с.
11. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. — М. : Изд-во ЛКИ, 2007. — 264 с.
12. Кочерган М. П. Про системність у лексиці та семантиці : (на допомогу студенто-ві-заочнику) / М. П. Кочерган // Українська мова і література в школі. — 1976. — № 4. — С. 38–45.
13. Критенко А. П. Тематичні групи слів і омонімія / А. П. Критенко // Слов'янське мовознавство. — 1962. — Вип. 4. — С. 198–211.
14. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии / Д. С. Лотте. — М. : Изд-во АН СССР, 1961. — 158 с.
15. Маленкова А. А. Система обозначений добра и зла в русском языке : структурно-смысловый анализ семантического поля : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.01 / Аксиния Авенировна Маленкова. — М., 2004. — 197 с.
16. Михайлова Т. В. Семантичні відношення в українській науково-технічній термінології : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 / Тетяна Віталіївна Михайлова. — Х., 2001. — 184 с.
17. Мораховская О. Н. К вопросу о семантических диалектных различиях / О. Н. Мораховская // Общеславянский лингвистический атлас : материалы и исследования. 1982. — М. : Наука, 1985. — С. 115–118.
18. Никитин М. В. Лексическое значение (структура и комбинаторика) / М. В. Никитин. — М. : Высшая школа, 1983. — 127 с.
19. Панько Т. І. та ін. Українське термінознавство : підручник / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. — Львів : Світ, 1994. — 216 с.
20. Полевые структуры в системе языка / З. Д. Попова, И. А. Стернин, Е. И. Беляева и др. — Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1989. — 197 с.
21. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. — М. : Восток-Запад : АСТ, 2007. — 320 с.
22. Симоненко Л. О. Формування української біологічної термінології / Л. О. Симоненко. — К. : Наукова думка, 1991. — 152 с.
23. Современный русский язык. Теория. Анализ языковых единиц : учебник [для студ. учрежд. высш. проф. образования] : [в 2 ч.] / Е. И. Диброва, Л. Л. Касаткин, Н. А. Николина, И. И. Щеболева ; [под. ред. Е. И. Дибровой]. — М. : Издат. центр «Академия». — 2001. — Ч. 1. — 480 с.
24. Сороколетов Ф. П. К вопросу о системных отношениях в лексике народных говоров / Ф. П. Сороколетов // Диалектический атлас. — Л. : Наука, 1978. — С. 14–24.
25. Суперанская А. В. Общая терминология. Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. — М. : Наука, 1989. — 243 с.
26. Трубачев О. Н. Об основном словарном фоне и словарном составе русского языка / О. Н. Трубачев, А. Д. Григорьева. — М. : Учпедгиз, 1953. — 68 с.
27. Уфимцева А. А. К вопросу о лексико-семантической системе языка / А. А. Уфимцева // Вопросы языкознания. — 1962. — № 4. — С. 36–46.
28. Уфимцева А. А. Теории «семантического поля» и возможности их применения при изучении словарного состава языка / А. А. Уфимцева // Вопросы теории языка в современной зарубежной лингвистике. — М., 1961. — С. 230–241.
29. Филин Ф. П. О лексико-семантических группах слов / Ф. П. Филин // Езиковедски изследования в чест на академик Стефан Младенов, 1967. — С. 534–540.

-
30. *Филин Ф. П.* Очерки по теории языкознания / Ф. П. Филин. – М. : Наука, 1982. – 336 с.
 31. *Черных П. Я.* Очерк русской исторической лексикологии : древнерусский период : учеб. пос. [для вузов] / П. Я. Черных. – М. : Изд-во МГУ, 1956. – 243 с.
 32. *Шмелев Д. Н.* Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка) / Д. Н. Шмелев. – М. : Наука, 1973. – 280 с.
 33. *Шматко І. В.* Полісемія в українській бджільницькій термінології / І. В. Шматко // Українська мова. – 2014. – № (50). – С. 75–82.
 34. *Шматко І. В.* Польова структура української бджільницької терміносистеми – основний засіб відображення її системності / І. В. Шматко // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. пр. – К. : Ін-т української мови НАНУ, 2015 (у друці).

I. V. Shmatko

PECULIARITIES OF SYSTEM ORGANIZATION OF THE UKRAINIAN BEEKEEPING TERMS ACCORDING TO THEMATIC AND LEXICAL-SEMANTIC GROUPS

It is analyzed the concept “thematic group of lexis” and “lexical-semantic group”, substantiated in theory the system organization of the Ukrainian beekeeping terminology according to thematic and lexical-semantic groups. The features of system organization of the Ukrainian beekeeping terms according to thematic and lexical-semantic groups are determined.

Key words: the Ukrainian beekeeping terminology, hierarchy, systematization, thematic group, lexical-semantic group.